

BAZI ÇİNGİZ YASALARININ TARİHİ VE SOSYAL DAYANAKLARI

Dünya tarihinin gelmi -geçmi en büyük hükümdarlarından birisi olarak kabul edilen Çingiz Han'ın (1161-1227)¹ fetihleri ve onun yasaları hakkında imdiye kadar binlerce çalı manın yapıldı ı bir hakikattir. Tabiki ona duyulan ilgi bo una de ildir. Çünkü 60-70 senelik bir ömür zarfında ki- bunun 15-20 yıllık bir dönemi çocukluk ça ıdır- ortalama 40 yıl içerisinde, dünyanın yaklaşık 1/3'üne yakın bir kısmını ele geçirerek, haklı bir ün kazanmı tır.

Bakı açısına ve sosyal olayların neticesine göre Çingiz Han, zaman zaman göklere çıkarıldı ı gibi, bazan da yerin dibine batırılmaya çalı ılsa da, gerçek olan bir ey var, o da; dünyanın sonuna kadar yaptıkları ve yapmadıklarıyla adı unutulmayacak bir ahsiyettir.

Bu incelemede Çingiz'in hayatı ve ya adı

Burada, Çingiz ya da Mogol Yasaları diye anılan ve izleri günümüze kadar gelen, esasında oturması süreci de Çingiz'den sonra olan⁵ töre hükümlerinin detaylı bir kriti ini yapmaktan ziyade; bu yasaların ortaya çıkmasını sa layan sebepler ve bunların tarihi arka planlarında ne oldu una bakmaya çalı aca ız. Çünkü pekçok ki inin zihninde Çingiz Yasası dendi i zaman; sanki Çingiz tarafından icat edilmi kanunlar veya yazıya geçirilmi töreler dü ünülüyor ki; i in derinine indi imizde vaziyetin hiç de böyle olmadı ı anla ılıyor. Dolayısıyla tarihi belgeler içinde gezindi imizde, bu yasaların Çingiz Han'dan çok daha önceki vakitlerde zuhur etti ini görmek mümkündür.

İlk önce Çingiz'in ortaya çıktığı ça ın özelliklerine kısaca bakmakta fayda vardır. Bilindi i üzere 12. yüzyıl, tarihi açıdan Orta Asya'da tam bir ke meke dönemidir. Bu sırada güçlü devletlerin olmaması yüzünden (ki, biz burada Asya'nın batı kesimini, özellikle bugün Türkistan diye adlandırılan bölümü ayrı tutuyoruz), küçük kabile idarelerinin sayısının fazlalığı açıkça görülür. Çünkü Asya'da artık ne bir Hun, ne bir Kök Türk, ne de kısmen Uygur Devleti benzeri bir merkezi otorite etrafında ülkeleri ve toplulukları kendine ba lamı yönetimler yoktur. Mevcut te ekküllerden olan Kitan, Tangut ve Cürcet devletlerinin varlıklarının bile esamesi okunmuyordu. Her ne kadar Çingiz'in zuhuru sırasında, bu devletlere rastlıyorsak da, Kitan ve Tangut tarihine baktığımızda, gerçek manada siyasi bir yapıya eri emedikleri gibi, millet olma düzeyine de gelememi lerdir. Yine bu esnada do udaki Mançu-Mogol asıllı Cürcet Hanlığı'nın u ra tığı saha Çin olup, zaten onlar da kısa bir süre sonra Çinlilerle mi ler, kendi akrabaları olan batıdaki halklarla yeterince ilgilenmedikleri bir yana, onlara çok hakir bir gözle bakmı lardır.

Tabiki bütün bu siyasi organizasyonlar ve toplulukların sosyal durumları ayrı ayrı ara tırma konusudur. Ancak bizim yukarıda çizmeye çalı tığımız çerçeve dikkate alınınca, Çingiz veya bir ba ka ki inin bu tablo içerisinden sıyrılıp, yükselmesinin de mukadder oldu u, kaçınılmaz bir gerçektir. Çünkü Orta Asya'nın Türk ve Mogol halklarının kendilerine bir kurtarıcı bulmaları gerekiyordu. Hele hele Türkler, binlerce yıl Asya'da efendi durumundayken Çinlilerin ve Kitanların oyunca ı haline gelmi lerd i ve bu durum onları içten içe hiddetlendiriyordu. Türklerle, Mogollar uzun yıllar birlikte ya amı olduklarından ve Mogolların epeyce Türk idaresinde kalmaları yüzünden, dil ve kültür bakımından Türklere fazlasıyla yakla tıkları da ortadadır. Yeni bir liderin etrafında birle memeleri için hiçbir neden yoktu. Yani demek istedi imiz, tarihi artlar zaten te ekkül etmi ti. Bütün bunlar göz önüne alınınca, her yönden Mogollardan kalabalık olan Türkler; hem güneydeki Öngütler (Sha-tolar), hem de Turfan bölgesindeki Uygurlar uzak durmadı. Herkes bir an önce eski günlere

⁵ P.O.Morgan, "The Great Yasa of Chingiz Khan and Mongol Law in the Ilkhanate", **Bulletin of the Schools of Oriental and African Studies**, XLIX/1, London 1986, s.170.

dönmenin özlemini çekiyordu. Bozkırın en savaşçı kabilelerinden olan Öngütler, Çin'in iki yüzlü politikalarından ve sürekli kan kaybından bıktı gibi, Uygurlar da Kitan ve Tangut baskısıyla ve onların beceriksizlikleri sebebiyle bozulan ticari ilişkiler için Çingiz Han'ın yanında olmayı tercih etmediler. Elbette ki Çingiz de Türklere yeterince önem veriyordu. En büyük komutanı bir Tuva Türkü (Uranhay) olan Subutay'dı ve onu ordularının başına atadı⁶. Askerlerinin muharip gücünü başta Öngütler olmak üzere, diğer Türk kabilelerinden oluşturdu ve çocuklarıyla, halkının eğitimini Türk muallimlerin eline bıraktı. Devlet idaresinde okuma-yazma bilen herkesten yararlanmakla beraber, bu işte özellikle Uygur danı manlara çok güvendi⁷.

İmdi bütün bunları hesaba katınca, Çingizli Devletinin neden Türk özellikleri gösterdiği ve kurulu undan kısa bir süre sonra Türkle ilişkiler, sınırları hususu kolayca anlaşılabilir.

Yasaların kayda geçirilmesinin başlıca sebebi, tabii ülke sınırları içerisinde, yediden yetmişe herkesin itaatını temin etmek, huzuru sağlamak yatmaktadır. Her ne kadar töreler yazılı olmasa da, zaten herkes onları bilmek ve uymak zorundaydı. Ancak Çingizli Devletinin yapısına baktığımızda birtakım farklılıklar göze çarpar. Her şeyden evvel bu hanedanlığın kurucusu durumunda bulunan Börçiginler sayıca oldukça azdı. Dolayısıyla federasyonu Asya'nın pek çok yerinden gelerek, toplanmış insanlar oluşturuyordu ki; bunların da büyük bir kısmı başlıca İbo, İkbalperest, asi ruhlu kişilerdi. Daha önce buldukları cemaatler içinde tutunamayan veya huzursuzluk kaynağı olan bu insanlar, Çingiz Han'ın etrafında birleşmek suretiyle, kendilerine yeni bir gelecek sağlamakla hedeflerken; hepsinin de zihninde birgün kendi beyliklerini kurmak hülyası yatıyordu. Bütün bu düşüncelerin önünü katiyetle kesmek ve alışık oldukları düzensizliklere son vermek gayesiyle yasalar kayıt altına alındı.

Daha evvelce de söylediğimiz gibi, bu yasalar durup dururken ortaya çıkmadı. Elbette ki, bunlar Türk sülaleleri ve toplumunun içinde yayılıyordu. Çingizliler bu kanunlar ile gelenek ve görenekleri uygulamaktan başka bir şey yapmadılar. Bütün bunları söyledikten sonra, şimdi Çingiz Yasalarının önemli maddeleri üzerinde durabilir ve izahlarını yapabiliriz.

Kaynaklar, Çingiz Han'a izafe edilen bu toplum kurallarının, Çingiz Han ve karısı Börte tarafından küçük yaşlardan itibaren büyütülmüş bir Türk olan İki-Kutuku'nun eliyle metal levhalar üzerine kazındığını aktarmaktadır. 1206

⁶ S.Gömeç, "Türk Tarihinin Kahramanları: 4. Çelme ve Subutay", **Orkun**, Sayı 9 İstanbul 2005.

⁷ B.Ögel, **Sino-Turcica**. Cengiz Han ve Çin'deki Hanedanın Türk Müavirleri, Taipei 1964; S.Gömeç, "Türk Mogol Devletinin Kuruluşunun 800. Yılı", **Orkun**, Sayı 101, İstanbul 2006, s. 334

kurultayında Çingiz, iki-Kutuku'ya öyle emrediyordu: “Bize tabi olan insanları sınıflandır; keçe çadırlarla, tahta evlerde oturanları ayır. Kimsenin sözlerine karı gelmesine izin verme. İnsanların içinde hırsızları temizle, yalanciyı kontrol et, ölümü hak edeni öldür, cezayı hak edeni cezalandır, sonra bütün halkla ilgili alınan kararları Kök Defter'e kaydet”⁸. Aynı zamanda ba yargıç olan bu ahıs, unvanını Türklerden geçen “yarganlık”tan alıyordu ki; bilindi i üzere Bilge Kagan'ın (716-744) karde i Köl Tigin de, 716'dan sonra hem ordu komutanlı na, hem de ba yargıçlı a atanmı ve buna ba lı olarak da *Inançu Apa Yargan Tarkan*⁹ sanını ta ımı tır¹⁰. Dolayısıyla yapılanların hepsi bir adalet bakanının kontrolünde gerçekte iyordu. Türk idareciler kimseye haksızlık ya da zulüm yapmak istemediler. Çünkü Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi olarak kendini gören Türk kaganı sadece Türk milletinin de il, bütün insanlı ın hükümdarıydı. Onun için de zaten kitabelerin ba ında, Türk kaganının insan o lunu yönetmek üzere vazifelendirildi ine dair atf vardır¹¹. Türk cihan hakimiyetinin temelinde de, evrenin her tarafına Türk adaletini hakim kılma düsturu yatar. Mo-tun, Attila, Kapgan, Çingiz, Temür vs. gibi güçlü Türk hükümdarlarının ça ında çoluk-çocuk, köylü, tüccar kim olursa olsun, devletin sınırları dahilinde bir yerden biryere korkusuzca seyahat yapabiliyorlar ve Türk'ün an'anevi adalet anlayı ının her tarafta hakim kılındı ını gördükleri için kendilerini güven içerisinde hissediyorlardı. craatlar ve yazılı kaynaklar bu

⁸ **Moğolların Gizli Tarihi**, Çev. A.Temir, 2. baskı, Ankara 1986, s.1-6; Alinge, a.g.e., s. 2; Morgan, a.g.m., s.164; R.Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R.Uzmen, stanbul 1980, s.127; S.Gömeç, “Türk Tarihinin Kahramanları: Çingiz Han”, **Orkun**, Sayı 92, stanbul 2005, s. 5; M.D'ohsson, **Moğol Tarihi**, Haz. E.Kalan-Q. ükürov, stanbul 2006, s.1-33

⁹S.G.Clauson, 8. yüzyılda batıda Tardu beylerinin reisi Köl ç Çor ve do uda Tölös beylerinin ba ı Apa Tarkan'dır, diyor (S.G.Clauson – E.Tryjarski, “The Inscription at Ikhe Khushotu”, **Rocznik Orientalistyczny**, 41, Warszawa 1971, s.2-34). B.Ögel'e göre, Büyük Hun Devletinde oldu u gibi, Kök Türk ve Uygurlarda da ordu “boy düzeni” üzerine te kilatlandırılmı tı. Ordu komutanları olan adların üstünde de Köl ç Çor ve Apa Tarkan gibi tecrübeli ve büyük komutanlar bulunuyorlardı. Bunlar da yine hükümdar çocukları idiler (B.Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, 2.baskı, stanbul 1988, s.646). Ancak Çin kaynaklarında Tunyukuk'un Apa Tarkan (A-po-ta-kan) unvanını ta ıdı ımı (M.T.Liu, **Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe)**, I. Buch, Wiesbaden 1958, s.158; J.T.Chang, **T'ang Devrindeki Doğu Göktürkleri Hakkında Yeni Belgeler**, Doktora Tezi, Taipei 1968, s.157) ve Kutlug'un ayaklanmasından itibaren en geç 697 senesine kadar Apa Tarkan oldu u ve ondan sonra Tunyukuk'un ba ka bir unvan aldı ı, bunun da **Boyla Baga Tarkan** oldu u söylenmektedir (M.Mori, “A-shih-te Yüan-Chen ve Tonyuquq”, **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, C. 5, stanbul 1973, s.90). Bunlardan anla ıldı ina göre, Apa Tarkan ordu komutanlı ı gibi bir vazifeye tekâbül etmektedir. Tunyukuk'tan sonra büyük bir ihtimalle ni l Kagan, daha sonra da Köl Tigin Apa Tarkan olmu lardır.

¹⁰ Bakınız, **Köl Tigin Yazıtı**, Batı tarafı, 2: *Inançu Apa Yargan Tarkan atg birtim*.

¹¹ Bakınız, **Köl Tigin Yazıtı**, Do u tarafı, 1-2; **Bilge Kagan Yazıtı**, Do u tarafı, 1-2; *Üze kök tengri asra yagız yer kılındukda ikin ara ki i oglı kılınmı . Ki i oglınta üze eçüm apam Bumın Kagan, stemi Kagan olurmı .*

muazzam devletin de yer yüzünde bazı vazifeleri oldu u ortaya çıkarıyor. Yani bu sava çı kavmin görevi sadece kılıç sallayıp, sava yapmak de ildi. Onun ba lıca görevleri, Tanrı'nın verdi i devlet ve güç ile Tanrı adına dünya nizamını kurmaktır. Bu Türk devletinin ba langıcından, bu güne kadar devam etmi bir dünya görü üdür¹². Önceden de söyledi imiz üzere, Kök Türkler ça nda Köl Tigin'in, Uygur Kaganlı ı döneminde bir Kırgız'ın yargıçlık veya adalet bakanlı ı yaptı nı biliyoruz¹³. Çingiz zamanına geldi imiz de ise, onun dört o lundan birisi olan Çagatay yasa koruyuculu uyla vazifelendirildi. Kaynaklar onun çok özel bir surette yeti tirildi inden bahsetmektedir. Çagatay töreden ve kanunlardan anladı ı için devlet içerisinde zaman zaman kendi eliyle tahta çıkardı ı Ögedey'den dahi büyük nüfuza sahip idi¹⁴. Bununla beraber eski Türk devletinde hükümetin dokuz bakandan olu tu unu ve bu kanlıklardan birisinin de adalet i leriyle görevli oldu u tespit edilmi tir¹⁵.

Me hur devlet adamı ve tarihçi Cüveynî, içinde yasaların yazılı bulundu u ka it tomarlarının hepsine, “büyük yasa-nâme derlerdi ve han olabilecek ehzadelerin hazinelerinde bunlardan birer tane yer alırdı”, diyor. 13 asırda Ön Asya'ya gelen Mogollardan haber veren Ermeni müverrihlerinin eserlerinde de “Çingiz Han Yasakları”na rastlanılmaktadır ki, bu kanunlara Hülagu'nun son derece saygı gösterdi ini ö reniyoruz¹⁶.

Bu yeni yapılanmaya göre ilk önce kabile sisteminde bir düzenlemeye gidildi. Çadırlarda ve ah ap mekanlarda oturanlar tespit edildi. Yani konar-göçerlerle, oturaklar ayrıldı. Bu belki de bir nev'i nüfus sayımıdır. Bütün mevcut halklar Çingiz'in yakınlarının emrine verildi ve “Kök Tepter”e geçirildiler¹⁷. Aynı sistem Türklerde de vardı. Kök Türk Yazıtlarına baktı ımızda Bumın ve stemi karde ler devleti kurduktan sonra, ülke sınırları içerisinde yeni bir düzenlemeye gittiler: *Yukarıda mavi gök, a a ıda yagız yer yaratıldıktan sonra, ikisinin arasında insan o lu yaratılmı . nsan o lunun üzerine atalarım Bumın Kagan ve stemi Kagan oturmu ; oturduktan sonra Türk milletinin ülkesini,*

S.Gömeç, **Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü**, 2. baskı, Ankara 2000, s.50.
¹²Nizamüddin İsmâîlî, **Zafernâme**, Çev. N.Lugal, Ankara 1949, s.10; W.Barthold, “Ça atay”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 5. Baskı, İstanbul 1988, s.266; Gömeç, **a.g.e.**, s.69-70.

töresini idare etmi , düzenlemi , dört taraf hep dü man imi . Asker sevkedip dört taraftaki halkı hep itaata almı , tabi etmi . Ba lılara ba e dirmi , dizlilere diz çöktürmü . Do uda Kadirkan Yı 'a kadar, batıda Temir Kapı'ya kadar milletini yerle tirmi . kisinin arasında pek te kilatlı Kök Türkler böylece oturur imi . Bilge kagan, yi it kagan imi . Bakanları da yine bilge ve yi itmi üphesiz. Begleri de, milleti de yine do ru imi . Onun için ülkeyi böylece tutmu , ülkeyi tutup töreyi düzenlemi . Kendisi daha sonra ölmü ¹⁸, deniyordu. Devlette yeni bir te kilatlanma gerçekte ti. Buna göre, Bumin Kagan ülkenin merkezinde, yani Orkun havzasında mutlak yönetici olarak kalırken, karde i stemi Yabgu da batıdaki On Okları (Tölös/Ogur) idare etmek üzere görevlendirildi¹⁹.

Bu yasanın bir hükmüne göre, hiçbir kimse kendi iste iyle ba ka bir kabileye giremez veya sı namazdı. Buna aykırı hareket edip, yerini de i tirenler herkesin huzurunda öldürülürdü. Ona kucak açan ki iler de a ır cezalara çarptırılırlardı. Tiginler bile bu kanundan çekinerek, ba ka bir a iretten kimseyi yanlarına alamazlardı. Onların ba ı lanmaları için dahi aracılıkta bulunamazlardı²⁰.

Çingiz yasalarından birisi de ordu ve muhafız alaylarıyla ilgilidir. Burada hükümdarı koruyan ve özel i ler için seçilmi bir kuvvetin meydana getirildi i görülüyor²¹. Ordu onlu sisteme göre düzenlenip, hepsinin ba ına da komutanlar atanmı tır. Bu usul Mo-tun ça ından beridir Türklerce tatbik olunan bir yapıdır. Kök Türk ve Uygur dönemi yazıtlarına baktı ımızda her birli in bir ba kanı oldu unu ve Mogolların da bunu Türklerden kopya ettiklerini anlıyoruz²². Bunun gibi Çingiz Han'ın meydana getirdi i özel muhafızlar, yüzlerce yıl evvel Türkler tarafından olu turulmu ve bunlara “Börüler” dendi ini kaynaklar bize haber vermi tir²³.

Yine biliyoruz ki, eski Türk toplumunda barı zamanlarında, özellikle eli silah tutan insanların bir nev'i günümüzün sava tatbikatı olan süreklilik avlarına katılmaları gerekiyordu. Bu avlar bazan kaganın, bazan da ünlü komutanların idaresinde gerçekte irdi. Bu olayın temelinde halkı daima sava için hazır tutmanın yanısıra, kı lık et ihtiyacının da kar ılanması vardır. Geli i-güzel avlanmak mümkün de ildi. Uygur Türklerinden sonra Asya'ya hakim olan Çingizliler ça ında da bu sistemin devam etti ini ve yasaya ba landı mı

¹⁸Bakınız, **Köl Tigin Yazıtı**, Do u tarafı, 1-4; **Bilge Kagan Yazıtı**, Do u tarafı, 1-5

¹⁹Gömeç, **Kök Türk Tarihi**, s.12.

²⁰Cüveyni, **a.g.e.**, s.101; Alinge, **a.g.e.**, s.145.

²¹**Gizli Tarih**, s.1 S.Gömeç, “Ke ik Kelimesi”, **Prof.Dr. Mehmet Saray'a Armağan, Türk Dünyasına Bakışlar**, stanbul 2002.

²²S.Gömeç, “VII ve VIII. Yüzyıl Yazıtlarına Göre Türklerde Ordu”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Sayı 141, stanbul 1988.

²³Gömeç, “Ke ik...”, s. 08.

görmekteyiz. Kanunda avcılarının nasıl davranacakları, ne gibi bir stratejiye uyacakları hususlarıyla beraber, pekçok ey kayıt altına alınmıştır. Bu i o kadar ciddi tutuluyordu ki, “av esnasında görevini yerine getirmeyenler veya ihmalde bulunanlar iddetle cezalandırılacaktır”, diye hükümler konmu tur. Mart ile aralık ayı arasında yavru dönemi oldu undan av kesinlikle yasaktı. Cüveynî’den edindi imiz bilgiye göre; vah i hayvan avı, bu i e bakan bir komutanın izniyle yapılırdı. Avcıların tutacakları saf, avı nasıl çember içine alacakları, kurallara ba lanmı tı. Ava çıkılmadan evvel, av sayısını ö renmek için, av yerine insanlar gönderilir, avcılar da muhakkak bir e itimden geçirilirdi. Komutanların ve askerlerin bo zamanlarında av ile megul olmaları te vik ediliyordu²⁴.

Barı zamanlarında daima sava için hazır bulunan halk, seferberlik durumlarında orduda askerlik yapmakla mükellef olmalarının yanısıra, ordunun da ihtiyaçlarını kar ılamak zorundaydılar. Bunun için her kabilenin ve her obanın sa lamakla yükümlü oldu u nesnelere mevcuttu²⁵. Hunlar zamanından itibaren yasalara ba lı olarak, Türklerde boyların ve obaların sava öncesi ve sonrasındaki vazifeleri belirlenmi ti. Hatta daha ileriki ça lara intikal eden bir tımar sisteminin kuruldu una ahitiz. Mesela, Tabgaçlarda 421 tarihinden itibaren 100 koyuna sahip olan herkes bir sava atı vermek zorunda oldu u gibi, Hazarlarda boy sorumluları devlet ordusuna gerekti inde, durumlarına göre muayyen miktarda suvari göndermekle yükümlüydüler²⁶. Bütün bunlar yine millet arasında, bir emir-komuta zinciri dahilinde gerçekleştiriyordu.

Belki de ülke güvenli iyle alakalı bir kanun da, vatanın belirli yerlerinde menzillerin kurulması ve bunların ihtiyaçlarının kar ılanmasıydı²⁷. Bunlar bir nev’i haber ula tırma merkezleriydi. Biz bu sistemin de yüzlerce yıl önce Türklerde mevcut oldu unu ve bizzat kitabelere kadar intikal etti ini biliyoruz. Me hur Tunyukuk Yazıtı’nda, 710 tarihindeki Türği lerle olan sava münasebetiyle, u cümlelere rastlıyoruz: *Üç körüg ki i kelti. Sabı bir: “Kagan sü ta ıkdı. On Ok süsi kalısız ta ıkdı” tir. “Yarı Yazıda tirilelim” timi . Ol sabıg i idip kagangaru ol sabıg itdim. Kanta yan sabıg yana kelti: “Oluring” tiyin timi . “Yelme kargu edgüti urgıl basıtma” timi* ²⁸. Yukarıdaki cümlelerden

²⁴ Cüveyni, **a.g.e.**, s.97.

²⁵ Cüveyni, **a.g.e.**, s.99.

²⁶ W.Eberhard, “Tobaların Hayvancılı ı”, **Bellekten**, C. 9, Ankara 1945, s.492; S.G.Klya tornıy–T. Sultanov, **Türkün Üçbin Yılı**, Çev. A.Batur, stanbul 200 s.71; M.I.Artamonov, **Hazar Tarihi**, Çev. A.Batur, stanbul 2004, s.514.

²⁷ Cüveyni, **a.g.e.**, s.101.

²⁸ Bakımız, **Tunyukuk Yazıtı**, I. Ta , Kuzey tarafı, 9-10: “Bu sırada On Ok kuvvetlerinin Yarı Yazı’sına geldikleri istihbaratını alan Tunyukuk, durumu Kapgan’a ilette. Kapgan Kagan da herhangi bir faaliyete giri memesini, ordunun baskına u ramaması için uyanık olmasını ve oldu u yerde beklemesini emir buyurdu. O, Tunyukuk’a haber gönderdi i sırada Apa Tarkan’a da, yani ni l Kagan’a da bir haber yollayarak, e er Tunyukuk orduyu yürütelim derse, onun sözünü dinlemeyin, demi ti. Kapgan’ın bu sözünü Tunyukuk casusları

de anlaşıldığı üzere, bu tür gözetleme kulelerine ve menzillere eski Türkler “kargu” diyorlardı.

Türkler açısından savaş esnasında bey ile hizmetçinin hiçbir farkı yoktu. Herkes milletin ve devletin bekası için çalışmak mecburiyetindeydi. Çingiz kanunlarına baktığımızda, başlangıçtaki durumun Türklerdeki gibi olduğunu anlarız. Yani han oğlu ile sıradan bir çoban yasalar önünde eşitti. Fakat bir süre sonra bu usulün de itidini görüyoruz. Çingiz’in neslinden gelenlerle, onun fetihleri zamanında yardımcı olanlara çeşitli payeler verilmiş ve bunlar yasalar önünde dokuz suça kadar muaf tutularak, ömür boyu birtakım imtiyazlardan faydalanmışlardır²⁹. Halbuki Türk devlet tekilatında Tanrı’dan (Kök’ten) aldığı ilahî güçle, karizmatik bir yapının varlığı söz konusudur ve töre karşısında “herkesin boynu kıldan incedir”.

Yasaların önemli maddelerinden birisi de; ehzadelerin ve devlet büyüklerinin gösterdiği elbise giymelerinin men edilmesi olmasıdır³⁰. Türk devletinde hiçbir vakit ayrıcalıklı sınıflar olmadı. Özellikle yabancılar, komutan ile asker, bey ile tebanın aynı sofrada yemek yemelerine, oturup konuşmalarına bile müsaade ediliyordu. Halbuki eski Türk dünyesinde, bütün insanlar Tanrı tarafından yaratıldıkları için eşitler. Bir kişinin diğer bir insandan üstünlüğü ancak erdem ile belirliyordu. İslamiyetle birlikte erdem yerini edeb sözü almaktadır ve Kutadgu Bilig’de Yusuf Has Hacib şöyle diyor: *O ulla bütün erdemleri tam olarak özet; çünkü ileride bu erdem ile mal sahibi olur*³¹. Ama zamanla Mogol beyleri Çingiz yasalarındaki bu hükmü kendi çıkarları uğruna kötüye kullandılar. Tabii ki bu vaziyet halk ile yöneticiler arasındaki uçurumun büyümesine, devlet sisteminin çökmesine neden oldu. Onlar artık tarihteki Türk-Mogol kudretini muhafaza edemeyecek kadar kendi benliklerini yitirdiler. Saray hayatı, zevk ve eğlencenin ayrılmaz bir parçası ile çok fazla gelişti. Etraflarını saran kadınlar ve Çinli devlet adamları yüzünden, dışarıdan köptular ve ne olup-bittiğini anlayamadılar.

vasıtasıyla öğrenildi. Bunun üzerine o, Kapgan’ın sözünü dinlemeyerek, askerlere hareket emri verdi. Altun Yarı ve Kırtı Ögüz büyük zorluklardan sonra geçildi. Kök Türk ordusu Bolçu’ya tapan arırken ulaştı. Keleş kolları, Türgi ordusunun Yarı Yazı’da toplandığını haberini verdiler”.

²⁹ **Gizli Tarih**, s.1 Cüveyni, **a.g.e.**, s.100.

Mesela bu beylerin ayrıcalıkları konusunda Tarih-i Reşidî’de şöyle deniyor: Davul ve tuga sahip olmaları, iki hizmetçilerinin de tuga taşıyabilmeleri, han meclislerinde kemer takmaları, sürekli avlarında önemli mevkilerinin bulunması, fermanlarda Mogol ulusunun komutanı yazması, kurultaylarda hana daha yakın oturmaları ve ona danışmadan koşun emirlerini de veremeleri gibi. Bunun için bakınız, Mirza Haydar Duhat, **Tarih-i Reşidî**, Çev. O.Karatay, İstanbul 2006, s.217-218.

³⁰ Cüveyni, **a.g.e.**, s.96.

³¹ B.Ögel, **Türklerde Devlet Anlayışı**, Ankara 1982, s.282.

Bununla birlikte daha sonraki zamanlarda Türk töresine, gelenek ve göreneklerine uymayan, sırf Mogolların içtimai yapılarıyla alâkalı yasaların yürürlüğe girdiği anlaşıyor. Bunlardan birisi de evlenme konusundadır. Mogollarda, herhangi bir yerdeki güzel kızlar toplanarak, yöneticilerin odalıkları haline dönüştürülebiliyordu ve onlar hiçbir hakka da sahip de illerdi. Erkekler idare edebilecekleri kadar kadın alırlardı. Ama buna karşılık zina yapanlar öldürülüyordu⁴². Türklerde aile, aile kurma, kadın ve namus son derece önemli kurumlardır. Bir kadın hiçbir surette mal gibi alınıp, satılamaz. Türk toplumunun bugüne kadar varlığını devam ettirmesinin sebeplerinden birisi, aileye ve kadına verdiği önemden kaynaklanmaktadır.

Din kültürü açısından baktığımızda Mogollar, Türklerin tek Tanrı inancını benimsemişlerdir. Bu durum Mogol yasalarına da yansiyarak, bir Tanrı'ya iman öngörülmektedir. Ayrıca dinler arasında bir ayrımın yapılmaması da kararlar tırılmı tı. Cüveynî, “Çingiz Han Kök Tengri'ye inandı ndan dolayı, insanları dinine göre ayırt etmezdi. Hangi dinden olursa olsun alimlere iyi davranırdı. Bunu Yüce Tanrı'ya karşı bir görev bilirdi”, demektedir. Yine Tarih-i Cihangü a'da; Çingiz Han'ın bir eyi kabullendirmek için güçlü padişahların başvurduğu, korkutma ve tehdit yöntemini seçmediği, bir kimseyi yola getirmek amacıyla söylediği en sert söz (veya yazı), “ne olacağını biz bilmeyiz, Tanrı bilir” ekinde olduğuna dair cümlelere rastlamaktayız⁴³. Muhtemelen burada Cüveynî'nin bir abartısı olabilir. Ancak, Çingiz Han'ın ilme ve alimlere önem vermediğini, Allah'a inanmadığını da kimse iddia edemez. Bilindiği gibi eski Türkler, yerin ve göğün yaratıcısı olarak tek bir Tanrı'ya inanıyorlardı. Malumdur ki, eski Türklerde gelecekte haber veren, halkın dertlerine deva olan, bir nevi halk hekimi durumunda bulunan din adamları, kamlar vardı. Fakat zamanla diğer dinlerin de tesiriyle, bu dini anlayışta birtakım değişiklikler meydana gelmiş ve bu adamlar halkı suistimale başlamışlardı⁴⁴. İstismarın önünün alınabilmesi için bu tür yasakların konulduğu görülüyor. Bununla beraber, suya erişmemek ve tükürmemek fiillerinin de yasada yer alması söz konusudur. Bunlar elbette ki sosyal olayların tezahürüyle meydana gelmiştir. Hayatın kaynağı olan su sadece insanlar için değil, bütün canlı varlıklar açısından vazgeçilmez bir nimet olduğundan, su kaynaklarının korunması ve insan sağlığı bakımından kirletilmemesi gerekiyordu.

Veraset hukukuna dair de yasa içinde maddeler olduğunu görüyoruz⁴⁵. Bu da Mogollarla ortaya çıkmış bir durum değildir. Eski Türklerde ailenin malının ortak olduğunu, zamanı gelip, yuvayı terkedenden çocukların beraberlerinde

⁴² Cüveynî, a.g.e., s.101; Alinge, a.g.e., s.144.

⁴³ Cüveynî, a.g.e., s.96.

⁴⁴ S.Gömeç, “Amanizm ve Eski Türk Dini”, PÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 4, Denizli 1998, s.47.

⁴⁵ Cüveynî, a.g.e., s.101; Alinge, a.g.e., s.144.

haklarına dü en malı aldıklarını biliyoruz. Türkçede izdivaç için kullanılan “evlenme” veya “evlendirme” terimleri, evlenen erkek veya kızın baba oca ından uzakla arak, ayrı bir ev meydana getirmesi demek idi.

Hırsızlı ın cezası Türklerde oldu u ekilde, çok a ırdı. Mesela at çalmanın cezası ölüm veya 700 sopa darbesi yemektir. Yalancılık ve falcılık gibi eyler yasaklanmı tı. Kavga sırasında taraf olmak, yerine göre ölümle cezalandırılıyordu⁴⁶. Zamanla felsefi ve tabiat dinlerinin etkisiyle olu an yanlı dü ünceler ve batıl inançlardan kaynaklanan hayvan kesme usulleri, ate in veya pi mekte olan bir yeme in üzerinden geçmek gibi konumuzla do rudan ilgili olmayan yasa maddeleri üzerinde durmaya gerek görmüyoruz.

Sonuç olarak unu söyleyebiliriz: Bütün dünya ve ilim alemince Çingiz Yasası diye bilinen bu toplum kuralları birden bire, Çingiz ça ında ortaya çıkmı eyler de ildir. Bunlar o zaman için çok geri olan Mogol toplulu u açısından da, meydana getirilemeyecek unsurlardır. Dolayısıyla onları etkileyen bir toplumun olması gerekiyor ki, o da Türklerdir. Zaten kaynaklara baktı ımızda, binlerce yıldan beridir bu yasaların, töre hükümleri eklinde Türk milletinin içerisinde ya adı ı anla ılıyor.

KAYNAKÇA

Alinge, C. **Moğol Kanunları**, Çev. Ç.Üçok, Ankara 1967

Artamonov, M.I. **Hazar Tarihi**, Çev. A.Batur, stanbul 2004

Ata Melik Alaaddin Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev. M.Öztürk, C. I, Ankara 1988

Barthold, W. “Ça atay”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 5. Baskı, stanbul 1988

B.Y.Vladimirtsov, **Moğolların İctimai Teşkilatı**, Çev. A. nan, 2. baskı, Ankara 1987.

Chang, J.T. **T’ang Devrindeki Doğu Göktürkleri Hakkında Yeni Belgeler**, Doktora Tezi, Taipei 1968

Clauson, S.G. – Tryjarski, E. “The Inscription at Ikhe Khushotu”, **Rocznik Orientalistyczny**, 41, Warszawa 1971

Dulaurier, M. “Ermeni Müverrihlerine Göre Mo ollar”, Çev. M.K.Ayas, **Türkiyat Mecmuası**, C. II, stanbul 1928

Eberhard, W. “Tobaların Hayvancılı ı”, **Belleten**, C. 9, Ankara 1945

Gömeç, S. “VII ve VIII. Yüzyıl Yazıtlarına Göre Türklerde Ordu”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Sayı 141, stanbul 1988

⁴⁶Liu, a.g.e., s.9-10; **Gizli Tarih**, s.1

- Gömeç, S. “ Amanizm ve Eski Türk Dini”, **PÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 4, Denizli 1998
- Gömeç, S. **Kök Türk Tarihi**, 2. baskı, Ankara 1999
- Gömeç, S. **Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü**, 2. baskı, Ankara 2000
- Gömeç, S. “Ke ik Kelimesi”, **Prof.Dr. Mehmet Saray’a Armağan, Türk Dünyasına Bakışlar**, stanbul 2002
- Gömeç, S. “Türk Tarihinin Kahramanları: Çingiz Han”, **Orkun**, Sayı 92, stanbul 2005
- Gömeç, S. “Türk Tarihinin Kahramanları: Çelme ve Subutay”, **Orkun**, Sayı 9 stanbul 2005
- Grousset, R. **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R.Uzmen, stanbul 1980
- nan, A. **Makaleler ve İncelemeler**, 2. baskı, Ankara 1987.
- Kafeso lu, . **Türk Milli Kültürü**, 2. baskı, stanbul 198 s.242; B.Ögel, **Türk Mitolojisi**, Ankara 1971
- Klyatorny, S.G. –Sultanov, T. **Türkün Üçbin Yılı**, Çev. A.Batur, stanbul 200
- Liu, M.T. **Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T’u-küe)**, I. Buch, Wiesbaden 1958
- Mirza Haydar Du lat, **Tarih-i Residî**, Çev. O.Karatay, stanbul 2006
- Moğolların Gizli Tarihi**, Çev. A.Temir, 2. baskı, Ankara 1986
- Morgan, P.O. “The Great Yasa of Chingiz Khan and Mongol Law in the Ilkhanate”, **Bulletin of the Schools of Oriental and African Studies**, XLIX/1, London 1986
- Mori, M. “A-shih-te Yüan-Chen ve Tonyuquq”, **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, C. 5, stanbul 197
- Nizamüddin amî, **Zafernâme**, Çev. N.Lugal, Ankara 1949
- Ögel, Ö. **Sino-Turcica**. Cengiz Han ve Çin'deki Hanedanın Türk Mü avirleri, Taipei 1964
- Ögel, B. **Türklerde Devlet Anlayışı**, Ankara 1982
- Ögel, B. **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, baskı, stanbul 1988
- Re ideddin Fazlullah, **Camiü’t-tevarih**, Çev. A.Gölpınarlı, stanbul (tarihsiz)
- Turan, O. **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi**, C. 1, stanbul 1969

“Bazı Çingiz Yasalarının Tarihi ve Sosyal Dayanakları”, **Türk Kùltürü**, 44/521-22,
Ankara 2006